

EL DONZELL NICOLAU DE PACHS I DE SANTJOAN MORT AL CASTELL DE BELLVER EL 1521

Miquel Ques i Perelló

Graduat en Humanitats

Resum: Nicolau de Pachs i de Santjoan fou aquell donzell de Mallorca que morí, junt amb el seu germà Pere, defensant el castell de Bellver enfront dels agermanats, el 1521. A continuació, s'assaja el lapse vital d'aquest personatge juntament amb alguns documents transcrits.

Paraules Claus: Mallorca, Germania, Castell de Bellver, Pachs, donzell.

Abstract: Nicholas de Pachs i de Santjoan was that nobleman of Mallorca who died, with his Peter brother, defending the Bellver castle in front of agermanats, in 1521. Here Below, the character's life span is then rehearsed together with some documents transcribed.

Keywords: Majorca, Germania, Castle of Bellver, Pachs, nobleman.

Rebut el 31 de maig. Acceptat el 5 de novembre de 2022.

Abreviatures: ACM = Arxiu Capítular de Mallorca, AH = Arxiu Històric, AMA = Arxiu Municipal d'Alcúdia, AMVD = Arxiu Municipal de Vilassar de Dalt. ARM = Arxiu del Regne de Mallorca, BSAL = *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, d = Diners, Doc = Document, EHA = Estudis d'Història Agrària, EO = Extracció d'Oficis, EU = Extraordinaris Universitat, f/s= full solt, JELA = *Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia*, LR = Lletres reials II = Lliures, MRAMEGH = *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, Prot = Protocol notarial, RP = Reial Patrimoni, s = Sous, SS = Sac i Sort, s/f = Sense foliar, UIB = Universitat de les Illes Balears, Vg = Vegeu.

La vida del donzell Nicolau de Pachs i de Santjoan¹ transcorregué entre finals del segle XV i principis del s. XVI, entre el regnat del rei Ferran II d'Aragó i Carles I, l'emperador. Un personatge que es trobà implicat, en temps de Germania, fent costat del seu germà Pere de Pachs i de Santjoan defensant el castell reial de Bellver. A continuació, es mostren certs aspectes vitals d'aquest donzell fadrister de Ciutat de Mallorca sempre a l'ombra del germà i hereu de la casa Pere de Pachs.

Naixement i joventut

Nicolau de Pachs² enquadrat dins el reduït estament militar, pertanyé a una de les estirps de cavallers més puixants i influents del Regne de Mallorca:³ els Pachs. Fou fill d'Hug de Pachs i Berard i d'Elionor de Santjoan, aquesta, filla del cavaller Pere de Santjoan, membre d'una altra de les famílies de cavallers més antigues del regne. De fet, Nicolau seria el tercer fill d'aquest matrimoni. Els seus germans, tots mascles, foren: Huguet de Pachs, Pere de Pachs i Miquel de Pachs.⁴ El seu oncle era Asbert de Pachs i Berard.⁵

La data del seu naixement no es coneix, però atenent al fet que els seus pares concertaren llur matrimoni el 22 d'agost del 1476,⁶ i sabent que el seus dos germans majors el precediren –Huguet de Pachs nat sobre el 1477, i Pere de Pachs nat entre 1478 i 1479–, Nicolau hauria nat entre 1480 i 1489.⁷

El 31 d'octubre del 1481, el seu avi Hug de Pachs i Segarra, alcaid del castell de Bellver, ja era mort.⁸ A partir de llavors, per successió, el seu pare Hug de Pachs i Berard fou el nou alcaid del dit castell i, després, amb el temps, capità de la vila d'Alcúdia i carceller dels càrcers reials de Ciutat.⁹

¹ Hem respectat la grafia antiga i original del llinatge Pacs amb el seu dígraf.

² Nicolau, nom portat tradicionalment per uns quants membres de l'extensa família Pachs. La casa pairal principal d'aquesta branca dels Pachs es trobava ubicada ben a prop de l'església de Sant Nicolau. Foren mecenes de la dita església fent-hi aportacions i deixes. La concurrència d'aquest nom vendria per la vinculació familiar devocional vers aquest sant. Sant Nicolau era un dels patrons dels navegants, i els Pachs ho eren. Recordant que a Portopí es trobava i es troba l'oratori de Sant Nicolauet.

³ De fet, la història del Regne de Mallorca del s. XV al XVI no s'entén sense aquesta rellevant família. Hug de Pachs, ciutadà, besavi d'aquest Nicolau, adquirí la Cavalleria de Felanitx, el 20 de novembre del 1444. Aquesta circumstància hauria fet pujar a aquesta branca dels Pachs a l'estament militar. QUES I PERELLÓ, M.: "La frustrada batalla a ultrança entre Pero Sánchez Munyoz i Bernat de Pachs", *BSAL*, 76, 2020, p. 65.

⁴ ARM, Prot. S-60, f. 84r-85v. En els diferents testaments del seu pare, Nicolau és assenyalat en tercera posició per davant del seu germà Miquel.

⁵ BARCELÓ CRESPI, M.; COLL TOMÀS, B.; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Espanyols i Pacs, poder i cultura a la Mallorca del segle XV*, Palma, 1999, p. 172.

⁶ ARM, Prot. A-279, f. 53r.

⁷ Calculant l'any de naixement aproximat de Pere de Pachs i de Santjoan a partir d'aquest pergami, podem aproximar-nos a l'any de naixement d'Huguet de Pachs i de Santjoan, el germà major. AMVD. Fons de Pergamins. Arxiu del Marquès de Sta. Maria de Barberà, 37-5-20 (C-9). De fet, el 30 de novembre del 1490, ell i els seus tres germans ja eren nats. Nicolau era menor d'edat. ARM, Prot. S-60, 84r-85v. Pensam que hauria nat sobre els anys més pròxims i immediats a l'any 1480.

⁸ BARCELÓ CRESPI, M.; COLL TOMÀS, B.; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Espanyols i Pacs...*, p. 67.

⁹ ARM, LR 83, f. 193v.

Nicolau de Pachs visqué, de jove, a la casa del pare que es trobava ubicada a la parròquia de sant Nicolau,¹⁰ d'on la família era feligresa. Com a donzell membre de l'estament elitista de Mallorca es formà en l'art militar amb armes i cavalcadures junt amb el seu pare, germans, parents, familiars, escuders i criats, i amb estades al castell de Bellver, residència oficial del pare.

De fet, el diumenge 4 de maig del 1488, en una d'aquelles estades de la família Pachs al castell de Bellver, ocorregué un fet inesperat: un fillet petit d'Hug de Pachs caigué des d'una finestra del castell al vall, una caiguda que no fou mortal, *...no-s creu que muyre, és acte miraculós*,¹¹ i és que, de fet, fou així, no morí, car tots els seus fills seguien vius després d'aquest esglai,¹² sense saber, en realitat, quin dels quatre fills fou el qui caigué: si Huguet, Pere, el propi Nicolau o Miquel.

Més tard, quan, dins l'església de Sant Francesc, el dimarts, 2 novembre del 1490, els frares oficiaren la missa de difunts, on els Pachs i els Santjoan s'enfrontaren als Armadans en aquella famosa i espantosa brega,¹³ Nicolau de Pachs era, aleshores, tan sols un infant o un infantó.¹⁴

Poc després, el 30 de novembre del 1490, el seu pare Hug de Pachs i Berard feu testament, –el seu primer testament conegut–, estipulant que, si moria, deixava a Nicolau de Pachs i als seus altres dos germans Pere i Miquel, a cada un d'ells –tots tres *in pupillari etate constitutos*– 150 ll. censals i rendals. Per això, els hi assignà com a tutor a Jordi Francesc de Santjoan per tal de rebre diets censals fins que cadascun d'ells arribàs a l'edat de 25 anys. Emperò, en cas que aquells morissin, computava igualment al seu fill major Huguet de Pachs i de Santjoan. A més, els cridava a tots tres com a hereus universals i a parts iguals si el seu hereu universal i primogènit Huguet de Pachs moria.¹⁵

Entre el període que va des de desembre del 1490, quan era menor d'edat, i abans del setembre del 1505, quan es concertà el seu matrimoni, desconeixem quina fou la seva singladura vital, és a dir, pràcticament 15 anys.¹⁶

10 El lloc on es trobava edificada l'antiga casa pairal dels Pachs, és on es troba ubicada la casa de Can Berga, a Ciutat de Mallorca, actual seu de l'Audiència Provincial de les Illes Balears, plaça del Mercat, nº 12.

11 MUNTANER BUJOSA, J.: "Un noticiari de finals del segle XV", *BSAL*, 26, 1935-1936, p. 30. Citat a BARCELÓ CRESPI, M.; COLL TOMÀS, B.; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Espanyols i Pachs...*, p. 68.

12 Segons el testament del seu pare, on surten tots quatre esmentats. ARM, Prot. S-60, 84r-85v.

13 MUNTANER BUJOSA, J.: "Un noticiari...", p. 35. En realitat, els protagonistes d'aquell episodi foren els cabdills de la dita parcialitat, els membres de la branca dels Pachs de la cavalleria de Felanitx, cosins del seu pare Hug de Pachs.

14 No sabem si Nicolau va ser testimoni d'aquell deplorable episodi, sabent que el dia de difunts hi solien anar tots els membres de les diferents famílies.

15 ARM, Prot. S-60, 84r-85v.

16 Tal volta, en assolir certa edat, participà en alguns fets d'armes.

El matrimoni

Arribada l'hora de contreure matrimoni, la família Pachs concertà amb la família Torrella¹⁷ el casament de Nicolau de Pachs amb la donzella Anna de Torrella, filla del donzell Nati¹⁸ de Torrella,¹⁹ i de Clara.²⁰ Quan es concertà el seu matrimoni, Nati, el sogre, ja havia traspassat, per això, el 1505, les capitulacions contractuals foren encapçalades pel seu fill Alfons Cristòfor de Torrella, imminent cunyat de Nicolau.

El 2 de setembre del 1505, ambdues famílies fermaren les diferents donacions per a portar a bon terme el matrimoni davant Antoni Ferrer, notari públic, reial i familiar d'absoluta confiança de la família Pachs.

Per la seva banda, la família Pachs aportà un muntant de 3.500 ll.:

- Hug de Pachs i Berard feu donació *post mortem meam et non antea* de 2.500 ll. de tota la part i llegítima dels seus béns.

- Elionor de Santjoan feu donació *de consensu et voluntate dicti viri mei i post mortem meam tamen et non antea* de 1.000 ll. sobre els seus béns i, expressament, sobre el seu dot.

Ambdues donacions davant el testimoniatge de Gaspar Bordils, ciutadà, i de Miquel Bauló, apotecari.²¹

Per l'altra banda, la família Torrella aportà un muntant de 2.500 ll.

- Alfons Cristòfor de Torrella feu donació de 300 ll. dels seus béns, consignant a la seva germana 24 ll. censals sobre la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorques, a percebre anualment cada 27 d'agost.²²

- L'àvia Annetta, vídua del donzell Joan de Torrella, feu donació *inter vivos i supra omnibus meis habitis et habendis in peccunia numerata* de 300 ll.

- La mare Clara feu donació *inter vivos i supra bonis meis habitis et habendis ubique* de 1.900 ll. de la següent manera: el dia mateix de la celebració del matrimoni *in peccunia numerata* 212 ll., el dia de la celebració del matrimoni 100 ll. i a l'any següent, en l'aniversari del dit matrimoni 100 ll. més, i les restants 1488 ll. en censals consignats, és a dir, 119 ll. anuals.²³

¹⁷ Els Torrella foren un bàndol molt actiu abans, durant i després de la Germania. Vg. SERRA I BARCELÓ, J.: "El bandolerisme mallorquí post-agermanat", *Mayurqa*, 26, 2000, p. 73-97.

¹⁸ Nati, hipocorístic d'*Ignati*.

¹⁹ El 1463, Nati de Torrella serví amb una galera pròpia en l'armada de Mallorca que lluità i vencé a la francesa. BOVER, J. M.: *Nobiliario Mallorquín*, reed. Barcelona, 2005, p. 403. El 1476, Nati de Torrella lluità en les bandositats de la Ciutat de Mallorca en el bàndol del Call, facció contrària a la família Pachs, que eren afiliats i principals del bàndol de l'Almudaina. QUES I PERELLÓ, M.: "La frustrada batalla.....", p. 76. El 27 de març del 1476, Nati de Torrella vengué un rafal situat al terme de Marratxí, herència del seu pare Joan de Torrella, al ciutadà Jaume Mercer. MORRO VENY, G.: *Marratxí durant els segles medievals*, Inca, 2006, p. 353. El 1478, Ignaci de Torrella habitava i donava nom a una illa situada a la parròquia de Santa Creu. BARCELÓ CRESPI, M.: *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la Modernitat*, Palma, 1988, p. 243.

²⁰ ARM, Prot. F-48, f. 21r.

²¹ ARM, Prot. F-48, f. 18v-19r.

²² És a dir, en dotze anys i mig dita quantitat seria completament satisfeta.

²³ Igualment, en dotze anys i mig dita quantitat seria completament satisfeta.

El grup de censataris eren: Guillem Descatllar, *quondam*, Pere Tornamira Desmàs, Ramon Fortesa *alias* Burgues, Bernat Morell i Llorenç Balle, ambdós de Sencelles, Teseu Valentí, doctor en lleis, Jaume Arnau de Torrella, Martí Sala, Joan Bonet, paraire, Gabriel Morell i Jaume Vives, de Manacor, Baptista Rullan, notari, Magdalena, muller de

Totes tres aportacions realitzades davant el testimoniatge dels mateixos Gaspar Bordils i Miquel Bauló, més l'afegida presència de Bernadí Sanglada, donzell.²⁴

Seguidament, aquell mateix 2 de setembre del 1505, Anna de Torrella es col·locà en matrimoni, baix llicència familiar, amb en Nicolau de Pachs amb un dot total de 3.000 ll., és a dir, les 2.500 ll. abans esmentades, més les 500 ll. llegades en el seu darrer testament per Joan de Torrella, l'avi. En el dit acte hi foren presents Albertí de Dameto, cavaller, Gaspar Bordils, i Nicolau Espanyol, ciutadà.²⁵ Finalment, Clara i Alfons de Torrella s'obligaven a satisfer el dot davant els mateixos Gaspar Bordils i Miquel Bauló.²⁶

El 26 d'agost del 1506, el seu pare Hug de Pachs i Berard dictà un altre testament –el seu segon testament conegut–, i és que aquest testament forçat, es feu amb motiu de la partida d'aquest i del seu fill Pere,²⁷ més altres cavallers de Mallorca, cap a Barcelona, per tal d'acompanyar als reis Ferran II d'Aragó i Úrsula Germana de Foix a la Ciutat de Nàpols.²⁸ En aquest segon testament, a Nicolau de Pachs li llegava 200 ll., com a part de l'herència i llegítima, recordant que ja li havia fet la donació de 2.500 ll. amb la condició que aquell hagués traspassat. Nicolau fou cridat, a més, a hereu universal, sempre que el seu germà Pere de Pachs, l'hereu universal,²⁹ morís, que la seva mare Elionor de Santjoan morís, i que els seus nebots, d'igual mode, també morissin.³⁰

De fet, aquell mateix dia 26 d'agost, Nicolau de Pachs junt amb Galceran Ortís³¹ feren de testimonis quan el seu germà Pere designà –vista la imminent partida d'aquest cap a la Ciutat de Barcelona– com a procuradora a la seva muller Unissa Burgues per a administrar el seu patrimoni i economia.³²

L'absència temporal del seu pare i del seu germà podria haver significat que Nicolau de Pachs haguera d'ocupar-se, si més no, dels oficis militars del seu pare com a lloctinent,³³ malgrat que al castell de Bellver hi solia haver un custodi, a Alcúdia un sotscapità, i en el

Pere Marí, donzell, Arnau Armengol, de Sencelles, i Nicolau Puig, mercader, la senyora Tallades, Joan Sans, cirurgia de Mallorca, Antoni Thomàs, Pere Thomàs i un altre Antoni Thomàs, tots de Lluçmajor, Pere Thomàs *alias* Taxaquet i Miquel Thomàs *alias* Xerch, ambdós de Lluçmajor, Jaume Mas *alias* No res de bo, i Guillem Fenoll per la possessió d'en Cantarelles. ARM, Prot. F-48, f. 21v-22v.

24 ARM, Prot. F-48, f. 19v-23r.

25 ARM, Prot. F-48, f. 23v-25v.

26 ARM, Prot. F-48, f. 25v-26r.

27 ARM, Prot. F-52, s/f. ARM, Prot. F-48, 93v-94r.

28 CAMPANER i FUERTES, A.: *Cronicón...*, p. 220-221. Per celebrar la incorporació del Regne de Nàpols als dominis reials de Ferran II d'Aragó.

29 El primogènit Huguet de Pachs i de Santjoan ja no surt esmentat com a hereu universal, molt possiblement ja era mort.

30 ACM, Prot. 14860, f. 162r-163r. Es tracta d'una còpia del testament original.

31 El 1506, Galceran Ortís era criat de la casa dels Pachs en temps del seu pare i del seu avi. ARM, Prot. F-52, s/f. Galceran Ortís esmentat com a mercader. ARM, Prot. F-52, s/f. El 1517, Galceran Ortís com a importador de forment de Sicília. ARM, EU 28, f. 144v.

32 ARM, Prot. F-48, f. 93r.

33 Era habitual que germans o parents dels oficials reials que es trobaven absents professionalment actuassin com a llurs lloctinents.

càrcers reials de Ciutat els carcellers. Però, en absència del patriarca, la casa la conduiria la seva mare, Elisabet de Santjoan, per decisió expressa del pare.³⁴

El dijous, 15 de juny del 1508, per la part del seu pare, Nicolau de Pachs feu de testimoni junt a Joan Desportell, ciutadà, en l'acta estesa pel mateix notari Antoni Ferrer, per certa convenença amb la concòrdia i transacció establerta entre el seu pare Hug de Pachs i Berard, alcaid del castell de Bellver i el custodi del dit castell Gabriel Galmes, teixidor de lli, on el seu pare es comprometia a pagar-li 40 ll. Per la banda de Galmes, el testimonis foren Pere Sans, notari, i Jaume Romaguera, escrivà.³⁵

En data indeterminada, potser, entre 1509 i 1510, es feu una llista/mostra general d'homes d'armes de Mallorca.³⁶ Aquesta llista recomptà tots els homes de l'illa de Mallorca en disposició militar. Una suma que comprenia els homes Ciutat de Mallorca: cavallers i donzells, els homes dels diferents gremis, els barranis i els homes de la Part Forana de totes les viles. De la suma total d'homes d'armes,³⁷ 398 eren homes d'honor.³⁸ Entre tots aquells homes:

Nicolau de Pachs [i de Santjoan], sense cap arma.³⁹

Hug de Pachs [i Berard] –e son fill– amb 2 cavalls.⁴⁰

Pere de Pachs [i de Santjoan], amb 2 escuders, 6 Llances, 5 pavesos, 1 cuirassa, 6 rodelles i 1 ballesta.⁴¹

Lloctinent de capità d'Alcúdia

El 18 de maig del 1510, Anna de Torrella, muller de Nicolau de Pachs, ensems amb Unissa Burgues, muller del seu germà Pere de Pachs foren designades com a futuribles beneficiàries d'una deixa de 100 s. en el codicil d'Hug de Pachs i Berard, sogre d'ambdues.⁴²

El 1512, es feu una talla a la Ciutat de Mallorca:

Nicolau de Pachs havia de pagar 5 ll. però, aleshores, tan sols havia satisfet 1 ll. 5 s.

³⁴ ARM, Prot. F-48, f. 92v.

³⁵ ARM, Prot. F-47, f. 81r-82r.

³⁶ Tot i que la llista ha estat divulgada com si fos de l'any 1515, teòricament confeccionada per a la defensa de l'illa en previsió d'un atac turc, existeixen indicis que datarien cronològicament la signatura ARM, AH 6638, en anterioritat, potser entre 1509-1510, en motiu de la primera expedició de Bugia. Vg. FERRER I SOCIAS, M.: "La llista d'homes d'armes de 1515", *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia*, Selva, 2005, p. 14 i 17. Així també ho pensam. CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicón...*, p. 224. SEVILLANO COLOM, F.: "Mallorca y la defensa de Bugia", *BSAL*, 33, 1968-1972, p. 345. MAS I FORNERS, A.: "Algunes consideracions sobre l'onomàstica i la població d'Alcúdia (1515-1545)", *II JELA*, 2002, p. 75-102.

³⁷ 9.248 h. segons SEVILLANO COLOM, F.: "Mallorca y...", p. 365. 9.480 h. segons FERRER I SOCIAS, M.: "La llista d'homes d'armes de 1515", *XVIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia*, Selva, 2005, p. 19.

³⁸ SEVILLANO COLOM, F.: "Mallorca y...", p. 365.

³⁹ SEVILLANO COLOM, F.: "Mallorca y...", p. 349. De fet, a la llista surt un altre Nicolau de Pachs, ambdós sense armes. SEVILLANO COLOM, F.: "Mallorca y...", p. 346.

⁴⁰ SEVILLANO COLOM, F.: "Mallorca y...", p. 349. Aquest Hug seria el seu pare. No sabem a quin fill es refereix, tal volta, al mateix fill Pere que surt sense cavall o, fins i tot al propi Nicolau. Tenint en compte, que el fill Miquel era destinat a l'estament eclesiàstic, i que el fill major Huguet ja hauria mort.

⁴¹ SEVILLANO COLOM, F.: "Mallorca y...", p. 349.

⁴² ARM, Prot. F-52, s/f.

El seu germà Pere de Pachs havia de pagar 8 ll., satisfent només 2 ll.

El pare Hug de Pachs, el patriarca, 14 ll., satisfent 3 ll. 10 s.

Tots tres inscrits a la casa pairal ubicada a l'illa d'en Francesc de Caulelles, a la parròquia de Sant Nicolau de Ciutat de Mallorca.⁴³ La qual cosa voldria dir que els tres matrimonis Pachs conviuri en la mateixa casa.

El 22 de desembre d'aquell 1512, arribà a Portopí el nou lloctinent reial del regne Miguel de Gurrea. A rebre'l sortí una gran quantitat de gent, esperant que el nou lloctinent, governador i capità general revertís *aquest miserable regne qui stava a tota ruïna e perdició, e tornar-lo en son primitiu estament*.⁴⁴

Aleshores, la capitania d'Alcúdia seguia en mans del seu pare Hug de Pachs i Berard,⁴⁵ però, el 29 de maig 1513, en absència d'aquell, Nicolau de Pachs es trobava exercint de lloctinent de capità de la dita vila. Des d'allà mateix envià un manament de socors als batlles de Muro, La Pobla, Campanet, Selva i Inca⁴⁶ perquè, en cas de necessitat, fossin prests i aparellats per tal d'enviar homes cap a Alcúdia en motiu de la presència de certes fustes de turcs que navegaven per la costa de l'illa de Mallorca.⁴⁷ I és que l'absència del pare Hug de Pachs i Berard, com a capità d'Alcúdia, vendria donada perquè, en aquell mateix any, fou escollit jurat en cap de la Ciutat i Regne de Mallorca.⁴⁸

El dimecres, 14 de desembre del 1513, Joan Bacó, ciutadà, jurà per a l'ofici de clavari bosser de les Monedes Comunes de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca pel regiment de sac i sort, per això, Nicolau de Pachs feu fermança de 1.000 ll., junt amb el seu germà Pere de Pachs i altres prohoms, davant el notari i escrivà de la Universitat.⁴⁹

L'herència dels pares

El dijous, 7 de desembre del 1514, el pare de Nicolau, Hug de Pachs i Berard es trobava malament de salut, per això feu redactar el seu últim testament –el tercer conegut–, morint el 13 de desembre d'aquell mateix any. Però de sobte, 27 h després, la seva mare Elionor de Santjoan *obiit resquie miranda*, essent ambdós sepultats a la capella dels Pachs, a l'església de Sant Francesc de Ciutat.⁵⁰

Llavors, el dissabte, 16 de desembre d'aquell any, els tres germans Pachs feren publicar el testament del pare. En el dit testament Nicolau de Pachs fou escollit com un dels seus

⁴³ BARCELÓ CRESPI, M.: *La talla de Ciutat de Mallorca, 1512*, Palma, 2002, p. 108.

⁴⁴ SEVILLANO COLOM, F.: "Mallorca y...", p. 337.

⁴⁵ Capità des de finals del 1488. ROSSELLÓ VAQUER R.: "Documentari de la Conquesta Catalana a la Germania", a MAS FORNERS, A.; ROSSELLÓ BORDOY, G.; ROSSELLÓ VAQUER R.: *Història d'Alcúdia, de l'època islàmica a la Germania*, Alcúdia, 1999, p. 489. ARM, LR 77, f. 220r.

⁴⁶ Els homes d'armes d'aquestes viles eren els acordats habitualment per a socórrer Alcúdia en cas de necessitat.

⁴⁷ El dia següent, el 30 de maig del 1513, els batlles d'aquelles viles contestaren a Nicolau de Pachs, mitjançant lletres, estar preparats. El lloctinent de capità de la vila de Muro en aquella data era Bernat Albertí, menor. AMA, 455, f/s. r. Vg. Doc. I.

⁴⁸ ARM, EU 27, f. 1. CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicón...*, p. 284.

⁴⁹ ARM, EU 27, f. 65. Fermant també surt un Huguet de Pachs. Tal volta, Huguet Bernat de Pachs i Sureda. Pensam que aquest Huguet esmentat no seria Hug de Pachs i Berard, el pare del nostre Nicolau.

⁵⁰ ARM, Prot. F-52, s/f.

marmessors, conjuntament amb la seva mare, germans i altres. A més, el pare li llegà tot el valor de les robes i joies adquirides en temps de la seva col·locació i núpcies, a més d'aquelles 2.500 ll. promeses en contemplació del seu matrimoni.⁵¹

D'entre els béns llistats extrets de l'inventari de la casa i de la possessió del pare, el 19 i el 30 de desembre del 1514, respectivament, es trobaren uns quants relacionats amb Nicolau de Pachs.

A la casa de la parròquia de Sant Nicolau:

La sala nove:

Item, un matalaf gran de mossèn Nicolau.

Item una caxa de ciprer ab moltes brolleries de mossèn Nicolau.

La cambre de mossèn Nicolau:

Primo, quatre catifes petites.

Item, una catifa larga.

Item, dos draps de ras de figures, ja vells.

Item, un coxi de ras de brots. Totes les quals coses se diuen ésser de mossèn Nicolau.

Item, un lit de banchs ab una màfega de pala y tres matalasos de lana.

Item, quatre coxins y una flassada cardada. Y açò tot diu-se ésser de mossèn Nicolau.

Item, un artibanch de dues caxes qui stà prop l'estudi, dins el qual ha lo següent ab ses tencadures:

Primo, coranta rams de fil ciya blanch, entre bri y stopa, dintra una caxa.

Item, dintre dita caxa: setante dos capdels de fill entre bri y astopa.

Item, una senalle de palma, dins la qual ha tres filades de cotó, y una aspia, y un poc de li de Nàpols.

Item, unes balansas de palma.

Item, una senalla ab moltes frescaries de poca vàlua.⁵²

A la possessió situada en el terme de Marratxí:

A la sala:

Item, una ballesta, gaffa y aljava ab passadors, qui és de mossèn Nicolau de Pachs.⁵³

Després de la mort del seu pare, Nicolau de Pachs, com a germà menor, visqué a redós i a la vora del seu germà Pere,⁵⁴ i és que, a més, estava pendent de rebre l'herència del pare, que seria administrada pel propi germà, en tant que hereu universal, i del qual en depenia. De fet, Pere de Pachs fou el qui heretà els tres oficis reials del pare, els quals jurà el 21 de desembre del 1514.⁵⁵

Sobre aquesta qüestió, el dimarts, 2 de gener del 1515, Pere de Pachs, ensems amb els seus dos germans: Nicolau i Miquel, van decidir arribar a un acord sobre l'herència que deixà el seu pare Huch de Pachs i Berard, i aquella altra de la seva mare Elionor de Santjoan traspasada *ab intestato*. Per això mateix, els tres germans s'avingueren en establir un tracte i pacte de concòrdia per tal d'evitar danys, despeses, litigis, mals entesos, conservar

⁵¹ ARM, Prot. F-52, s/f.

⁵² ARM, Prot. F-53, s/f.

⁵³ ARM, Prot. F-53, s/f.

⁵⁴ El mateix paper que adoptà, si més no, anys a venir, el seu nebot Perellós de Pachs i Burgues respecte al seu germà major i hereu Pere de Pachs i Burgues, alcaid de Bellver, capità d'Alcúdia i carceller reial de Ciutat des de desembre del 1521. Vg. DE PACS, P.: *Noticiari d'una casa noble mallorquina (1539-1576)*. A cura de J. Albertí i R. Rosselló, Palma, 1999.

⁵⁵ ARM, LR 83, f. 193v.

l'amor fraternal i no haver de recórrer a la intervenció de persona aliena, davant la presència testimonial del prevere Gaspar Raspall⁵⁶ i el teixidor de lli Gabriel Galmes, *alias* Gall –custodi del castell de Bellver–.⁵⁷

En concret, el Pacte entre Pere de Pachs i Nicolau de Pachs fou de la següent manera:

Primer, Pere de Pachs, s'obligava a pagar-li 3.600 ll. que els seus pares Hug i Elionor li feren donació, tant pel seu matrimoni, per escriure o per altres causes, de la següent manera: Sobre la Consignació i Universitat de Mallorca li consignava, sense perdre'n la titularitat, una sèrie de censals anuals a percebre en diverses dates, amb una suma total de 107 ll. 2 s. 3 d. D'igual mode, li transferia els censals singulars del ciutadà mossèn Joan Tornamira Desmàs, de Miquel Metge, de la vídua Font, de Miquel Sureda *alias* Sanglada –per l'heretat de mossèn Miquel Sureda–, i d'en Salzet –per unes cases que tenia a Santa Creu el dia de Sant Bernat–, en total, una suma de 35 ll. Però, Pere de Pachs es reservava la possibilitat de recuperar dits censals per quitació i lluïció, donant sempre prioritat als censals dels particulars,⁵⁸ els quals tenien un valor del 8%, que sumant tot el seu valor eren 1.777 ll. 7 s. 11 d.

Segon, Pere de Pachs s'obligava, per *pro rata* de les 3.600 ll., a acollir-lo i donar-li cobro per espai de deu anys a la possessió de Marratxí, amb els sementers, arres i fruits collits de forment, xeixa, ordi, civada i palla, de tal manera que, per la meitat de la possessió, Pere de Pachs es retenia 1.000 ll. sense incórrer amb interessos, reservant-se l'opció de rescatar aquella meitat de la possessió en qualsevol moment, dins aquell espai de deu anys, per decisió unilateral, pagant aquelles 1.000 ll. a en Nicolau. de la mateixa manera i forma que l'havia pres, rescabalanant els milloraments i els pitjoraments, si se n'haguessin fet. Obligant, a més, a Nicolau, a no poder deixar la meitat de la dita possessió en aquells deu anys, tret que el propi Pere de Pachs n'estès d'acord, podent allargar l'arrendament de la dita possessió deu anys més, però no per més temps.

Tercer, Pere de Pachs s'obligava a satisfer en moneda comptant 822 ll. 12 s. 1 d.

Quart, finalment, pactaven que Pere de Pachs li feia donació de part de la roba de llana, lli i seda de la seva mare, tenint en compte, però, que per haver mort aquella sense testar, li pertocaven en herència al mateix Pere com a hereu universal.⁵⁹

Dos dies després, el 4 de gener del 1515, el mateix Nicolau de Pachs actuà de testimoni al costat de Diego de Matienso, escuder de Pere de Pachs, en l'instrument notarial que acordava i assegurava que aquelles 100 ll. censals i rendals de la Universitat estipulades en el pacte, just feia dos dies, entre Pere de Pachs i Miquel de Pachs, germà i canonge de la Seu de Mallorca, les cobraria el propi Miquel de mà del notari Antoni Ferrer.⁶⁰

56 A la documentació com a Raspay.

57 ARM, Prot. F-56, f. 41r-41v. Es coneix un tal Joan Galmes *alias* Gall, teixidor: *molt afectat i agermanat, y fonch en lo castell de Bellver quant mataren moss. Pere de Pax y stava per guarda en lo dit castell. –Present–* VI s. Vivia a l'illa de Francesc Morell. QUADRADO, J. M.: *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat é illa de Mallorca, é penas de cos és d'haver á ells imposadas après la reducció de 1523*, Palma, 1896, p. 52.

58 Aquests censals eren més segurs a percebre, tenien menys risc.

59 ARM, Prot. F-56, f. 41v-44v.

60 ARM, Prot. F-56, f. 44v-45v.

El 14 de desembre del 1515, Nicolau de Pachs i el seu germà Pere de Pachs feren fermança de 1.000 ll. cada un, juntament amb altres potentats, per a Gaspar Bordils,⁶¹ nou clavari bosser de la Universitat.⁶²

El 4 de maig del 1517, se signaren les fermances per als oficials de la Taula de la Universitat: Joanot de Santjoan com a Tauler, i Bartomeu Pagès i Jeroni Sangles com a portadors dels llibres de la Taula. Entre molts dels qui fermanen, Nicolau de Pachs que fermà amb 1.000 ll. per Joanot de Santjoan.⁶³

I a finals del 1518, entre l'octubre i el desembre, Nicolau de Pachs i el seu cunyat Alfons Cristòfor de Torrella realitzaren, entre ells, certa transacció de censals.⁶⁴

El seu testament

El divendres, 16 de desembre del 1519, Nicolau de Pachs, trobant-se bé de salut, feu el seu últim testament⁶⁵ davant el notari Antoni Ferrer. Encomanà la seva ànima a Jesucrist, manant ser soterrat a la capella dels Pachs dins l'església de Sant Francesc de Ciutat de Mallorca, designant marmessors, conjuntament, als seus dos germans Pere de Pachs i Miquel de Pachs, el canonge, i a la seva muller Anna de Torrella.⁶⁶

El dia del soterrament, manà dir l'ofici de difunts, i que parents i amics portassin vestits de dol, a més de manar, igualment, les acostumades misses vulgarment dites de Sant Amador, mossèn Negrell i de les cinc plagues.⁶⁷

Deixà a l'obra de Santa Maria del Carme, 5 ll., a l'obra de l'església de Sant Nicolau 5 ll., a l'Hospital General de Ciutat 5 ll. i als monestirs, tant de frares com de monges existents dins la Ciutat, i no extra murs, 2 ll. a cada un.⁶⁸

Al seu germà Miquel de Pachs, el canonge, li llegà 500 ll. disposant que, morint aquest, aquella quantitat revertís a Pere, el germà d'ambdós. Mentre que a la seva muller Anna de Torrella li restituïa el dot o escreix aportat en el seu matrimoni amb 200 ll. censals i rendals, declarant hereu universal al seu germà Pere de Pachs.⁶⁹

Els testimonis d'aquell testament foren Jaume Carles, prevere, Guillem Caldentey, físic,⁷⁰ Damià Carbó, cirurgià, Àlvar Torrella, donzell, Dídac de Matienso,⁷¹ Mateu Rotger, clergue,

⁶¹ Hem de recordar, com hem vist més amunt que, el 1505, Gaspar Bordils feu de testimoni en les donacions fetes pels Pachs i els Torrella en motiu del matrimoni de Nicolau de Pachs i de Santjoan.

⁶² ARM, EU 27, f. 242v-243r.

⁶³ ARM, EU 28, f. 146v-151v.

⁶⁴ ARM, Prot. F-55, f. 210r.

⁶⁵ L'únic testament que coneixem de Nicolau de Pachs.

⁶⁶ ARM, Prot. F-52, f. 69r.

⁶⁷ ARM, Prot. F-52, f. 69r.

⁶⁸ ARM, Prot. F-52, f. 69r-69v.

⁶⁹ ARM, Prot. F-52, f. 69v.

⁷⁰ Per conèixer la figura de Guillem Caldentey. Vg. BARCELÓ CRESPI, M.; ENSENYAT PUJOL, G. *Clergues il·lustrats, un cercle humanista a l'entorn de la Seu de Mallorca (1450-1550)*, Palma, 2013, p. 41-48.

⁷¹ Escuder del seu germà Pere de Pachs.

i Bernadí Valls, criats del seu germà Pere.⁷²

El dilluns, 30 de gener del 1520, Nicolau de Pachs feu àpoca de 100 ll. al seu cunyat Alfons Cristòfor de Torrella, donzell, per la lluiació i quitació de 8 ll. censals que satisfia anualment, cada 19 de febrer, la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorques. Un censal que, per cert, li havia venut Nicolau, el 22 de gener de l'any anterior, per 32 ll. Els testimonis foren Gaspar Mir, mercader, i Antoni Moll, teixidor de lli.⁷³

El 26 de maig del 1520, el seu germà Pere de Pachs fou elegit batlle de la ciutat i regne,⁷⁴ circumstància que marcava, en certa manera, el fatal desenllaç, en temps de Germania, no només del germà sinó també del propi Nicolau de Pachs.

El dissabte, 22 de setembre del 1520, Nicolau de Pachs va rebre 1.057 ll. 7 s. del seu germà Pere de Pachs, com a part restant que li corresponia de les 3.600 ll. de l'herència deixada pels seus pares Hug de Pachs i d'Elionor de Santjoan –aquesta *ab intestato*–, i per certes altres quantitats restants de censals, tal com s'havia concordat, entre ambdós germans, el 2 de gener del 1515. Per testimonis, Dídac de Matienso i Domènec Llorenç, escuders del seu germà.⁷⁵

La Germania i la mort

A Mallorca, l'esclat agermanat sorgit del profund malestar social, manifestat essencialment per menestrals i pagesos, convertí a l'estament militar en un dels objectius més preuats, la qual cosa feu que els seus membres fossin perseguits cruelment i amenaçats de mort.

El 17 de març del 1521, per la seva banda, el germà Pere de Pachs, a contracor, fou alçat com a governador pels agermanats,⁷⁶ de fet, en "regent de governador accidental", un cop Miguel de Gurrea fou foragitat de l'illa per aquells mateixos, basant-se en certa franquesa observada, que vertaderament ho impedia.⁷⁷

Durant aquells, gairebé, dos mesos, el seu germà Pere de Pachs, com a "regent de governador accidental", feu i seguí amb una certa quitació del deute universal que Gurrea havia començat,⁷⁸ però no amb la celeritat ni amb les quanties esperades pels agermanats.

72 ARM, Prot. F-52, f. 69v. Vg. Doc. II

73 ARM, Prot. F-54, f. 36v-37r.

74 ARM, EO 28, f. 6v-7.

75 ARM, Prot. F-54, f. 55r-55v. La qual cosa voldria dir que, aquell segon capítol concordat entre els dos germans, aquell 2 de gener del 1515, no es feu efectiu, car Nicolau no hauria gaudit voluntàriament de la possessió de Marratxí, per això, d'aquella quantitat satisfeta, 1.000 ll. correspondrien a la quantitat retinguda pel seu germà en aquella data, quantitat obligat a satisfer en cas de recuperar la possessió. I és que, aquell capítol permetia a Nicolau de Pachs a negar-s'hi si el seu germà hi estava d'acord, cosa que acceptà.

76 CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicón...*, p. 237.

77 *En observació d'una vella franquesa de Pere el Ceremoniós de 1344, que disposava: que home del regne d'Aragó y de Cerdanya y de Rosselló no puga ésser governador d'aquest seu regne*. JUAN VIDAL. J.: "El regne de Mallorca en temps de Carles V: balanç i perspectives", *Mayurqa*, 26, 2000, p. 20. De fet, des de la vila d'Eivissa, Miguel de Gurrea seguia sent lloctinent, governador i capità general, car l'emperador-rei Carles I no l'havia destituït. Seguí exercint com a tal, sempre, dins les seves possibilitats, mantenint un estret contacte amb diverses personalitats, entre d'altres, amb el mateix monarca.

78 DURÀN, E.: "La crisi rural mallorquina els segles XV i XVI", *EHA*, 3, 1979, p. 68.

A la fi, el 18 de maig del 1521, vigília de Pentecosta, a Pere de Pachs se li expirà el mandat d'un any a la batllia reial de la Ciutat i Regne de Mallorca, i, per tant, fou l'hora del relleu en les noves extraccions oficials,⁷⁹ la qual cosa significà també, i de retruc, el seu relleu com a "regent de governador accidental", per això fou substituït en aquests dos oficis per Joanot Unís de Santjoan, els quals jurà.⁸⁰

Per la seva banda, i ja el dia de Cinquagesma del 1521, Nicolau de Pachs fou escollit, pel regiment de *sac e sort*, mostassaf de la Ciutat de Mallorca per l'estament militar, que era l'estament que pertocava escollir aquell any, ja que aquest ofici només el podia ostentar alternativament, o bé un militar o un ciutadà. Aquell mateix dia, jurà en l'ofici davant el lloctinent reial.⁸¹ Un ofici que tenia una vigència d'un any, i que comportava una bona sèrie d'emoluments.

Sembla, però que, en data indeterminada, Nicolau de Pachs seria destituït com a mostassaf de la Ciutat de Mallorca.⁸²

Llavors, Pere de Pachs tornà i es reclugué a la residència oficial del castell reial de Bellver de Ciutat de Mallorca.⁸³ I és que, donades les circumstàncies, el seu deure era preservar i defensar el patrimoni reial de l'emperador-rei.⁸⁴ Amb ell s'hi instal·là Nicolau de Pachs, conjuntament amb els escuders, servidors i altres personatges familiars i de confiança.

El diumenge, 9 de juny del 1521, dins el castell de Bellver, els germans Nicolau de Pachs i Pere de Pachs, sembla que cercant liquiditat, veneren a Pere Poquet, prevere, curador de l'absent Gabriel Poquet, nebot d'aquest, 38 ll. 7 s. 6 d. censals i rendals, sobre l'alou d'una garriga del notari Joan Segura, fill de l'ultrapassat Pere Segura, també notari, situada a Sineu, en el lloc dit *Lo Comellar*, pel preu de 479 ll. 13 s. 9 d. quantitat rebuda per la Taula de la Universitat que era administrada per Joan Serra, ciutadà. Els testimonis foren Mateu Net, major de dies, i Gaspar Mir, mercader. L'endemà, l'esmentat prevere confirmava dita acta en presència del prevere Guillem Vilasclàs i del notari Antoni Boscà.⁸⁵

El dimarts, 18 de juny del 1521, Nicolau de Pachs designà procurador seu a Bartomeu Bramona, notari, per tractar sobre cert deute i litigi tingut amb Pere Nadal, mercader, davant els cònsols de la Mar. Per testimonis Antoni Miró i Miquel Julià, apotecari.⁸⁶

79 PIFERRER, P.; QUADRADO, J. M.: *Islas Baleares...*, p. 359.

80 ARM, EU 29, f. 379r-379v. ARM, SS. 15, f. 54v-55r. VENTAYOL SUAU, P.: *Historia de Alcúdia*, I, Mallorca, 1982, p. 135.

81 GARÍ PALLICER M. G.: "Relació cronològica dels mostassafs de la Ciutat de Mallorca (1455-1718)", *BSAL*, 71, 2015, p. 275 i 279. De fet, unes quantes fonts històriques informen que quan Nicolau de Pachs va ser assassinat exercia l'ofici de mostassaf. Altres fonts diuen que fent de veguer, com així es pot apreciar a la crònica del notari Joan Morro. Transcripció parcial de la dita memòria a MAS FORNERS, A.: "La Germania", DEYÀ BAUZÀ, M. J.; MAS FORNERS, A.; ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Història d'Alcúdia el segle XVI*, Alcúdia, 1999, p. 31. Transcripció completa de la dita memòria a MAS i FORNERS, A.: "La Germania de Mallorca narrada per un contemporani: La descripció de la germania del notari Joan Morro", *BSAL*, 69, 2013, p. 313-314.

82 DE MONTANER, P.: "La persecución de las élites durante la Germania de Mallorca: datos para una crónica de saqueos y asesinatos, 1521-1523", *MRAMEGH*, 30, 2020, p. 117. De fet, entre 1522-1523, *no hi hagué elecció a causa de les Germanies*. vg. GARÍ PALLICER M. G.: "Relació cronològica...", p. 279.

83 MUT, V.: *Historia del Reyno de Mallorca*, II, Mallorca, 1650, p. 390.

84 Francesc Burgues feu el mateix, es reclugué al castell de Santueri, a Felanitx.

85 ARM, Prot. F-54, f. 69r-70v.

86 ARM, Prot. F-54, f. 70v-71r. Vg. Doc. III.

Dos dies després, el 20 de juny del 1521, els mateixos Nicolau de Pachs, *dominus barxie*, d'una banda, i Pere Nadal, de l'altra, es comprometeren i es posaren d'acord, davant les persones de Mateu Net, ciutadà, i a Joan Crespí, notari, en aquell litigi i controvèrsia esmentat, quant a les despeses pagades, desemborsades i reclamades pel dit Nadal, per haver refet la carena i haver realitzat altres referits sobre la *barxa* d'en Nicolau. De manera que, Nicolau de Pachs, davant les diferències de criteri entre ambdós a l'hora de computar dites despeses, donà plena capacitat per corregir, afegir i revisar dits comptes a Net i Crespí, comprometent-se a no apel·lar dita revisió, baix pena de 200 ll., tot, davant els testimonis de Josep Piquer, candeler, i Martí Domènech, sabater.⁸⁷

De fet, en algun moment, Nicolau de Pachs rebé amenaces directes del mateix mercader Pere Nadal: *...y un día dix a mossèn Nicolau de Pax essent mostasaf, fiant de la Germania, que ell era par a fer tant com ell, y aportà gent en lotja: dotze ó treize homens per resistir-li, si li hagués tingudas rahons...*⁸⁸

Aleshores, uns quants cavallers s'havien refugiat dins el castell de Bellver per assegurar les seves vides.⁸⁹ Fou llavors, el 29 de juliol del 1521, quan els agermanats, coneixedors d'aquella nova, desbocats i envalentits, pujaren i es presentaren tots armats davant el castell de Bellver. Allà, posaren setge, i demanaren a Pere de Pachs que obrís les portes del castell i els hi entregués aquells homes. La fortalesa restava amb pocs homes i sense municions, i davant la negativa, la saquejaren, fent-hi una gran matança:⁹⁰ el propi Nicolau de Pachs morí a mans de Francí Lunas,⁹¹ sabater, *fonch en robar y matar en lo castell de Bellver y ell matà mossèn Nicolau de Pax*,⁹² a la vora, morí el seu germà Pere de Pachs que fou mort per Antoni Vidal, gerrer, i acoltellat per Pere Remolar, fuster,⁹³ i al costat d'ells, occits també, Mateu Net i Pont, Pere Espanyol i Savila, i el fill d'aquest Miquel Espanyol i d'Olesa,⁹⁴ escuders i esclaus,⁹⁵ a més d'altres.

87 ARM, Prot. B-207, f. 39r-39v.

88 [1072. Mort]. *Pere Nadal, mercader: affectat, y anava volenters ab los agermanats y en mostras armat, y los de la Germania lo trametian a las naus qui venian per virtualas, y fiaban molt de ell los Coloms, ..., y ha stat tostemps reclus dins la ciutat que may li han dit res los agermanats éssent la terra reduhida. - III ll. VII s. VI din.* ARM, AH. 6592, f. 36v.

89 MUT, V.: *Historia del...*, II, p. 392.

90 MUT, V.: *Historia del...*, II, p. 393.

91 Potser: Lunas, Llanas o Llunes

92 QUADRADO, J. M.: *Informacions judicials...*, p. 65.

93 QUADRADO, J. M.: *Informacions judicials...*, p. 25. ARM, AH. 6592, f. 36.

94 DE MONTANER, P.: "La persecución...", p. 117. Hi morí Jeroni Espanyol i a un jove fill seu. DAMETO, J.; MUT, V.; ALEMANY, G.: *Historia General del Reino de Mallorca*, III, Palma, 1841, p. 501. Hi morí N. Albertí –germà del Degà i canonge Arnau Albertí– i molts més. FULGOSIO, F.: *Crónica de las Islas Baleares. Crónica General de España*, Madrid, 1870, reed., 2004, p. 87. Hi morí mossèn Savila –pare i fill–. PIFERRER, P.; QUADRADO, J. M.: *Islas Baleares...*, p. 631. CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicón...*, p. 253. Serien els escuders i esclaus de Pere de Pachs. Hi moriren els germans Pere, Miquel i Jeroni Espanyol. BOVER, J. M.: *Nobiliario...*, p. 157.

95 PIFERRER, P.; QUADRADO, J. M.: *Islas Baleares...*, p. 631.

...
estava mort mossèn Pachs
bon capità,
mossèn Nicolau son germà
y mossèn Net
ni per semblant non fou retret
de tal perill
mossèn Çavila pare y fill
molts escuders
y esclaus qui per lurs mesters
estaven dins⁹⁶
...

Un cop morts els dos germans Pachs haurien estat sebollits a l'església de Sant Francesc de Ciutat de Mallorca, en el túmul familiar dels Pachs, ja que ambdós, en llurs testaments, així ho havien manat.⁹⁷

El 20 i el 31 d'agost del 1521, un mes després de la mort dels dos germans, la seva cunyada Unissa Burgues, curadora dels seus nebots, feu publicar els testaments, tant del seu marit Pere com del mateix Nicolau, respectivament, al vicanotari Joan Samella,⁹⁸ que ho feu en nom del notari Antoni Ferrer, absent, –notari familiar i de confiança dels Pachs, el qual havia redactat aquells testaments–. La publicació del testament de Nicolau es feu davant la presència testimonial de Jaume Romaguera, Miquel Servià i Bartomeu Samella, fill del mateix vicanotari, tots tres notaris.⁹⁹ De fet, el mateix dia, s'acceptà l'herència de Nicolau a benefici d'inventari, davant la presència dels mateixos testimonis.¹⁰⁰

Vistes les coses, l'herència universal de Nicolau passà de retruc a mans del seu nebot Pere de Pachs i Burgues, que aleshores tenia uns 18 anys,¹⁰¹ car era l'hereu universal del seu pare Pere de Pachs i de Santjoan,¹⁰² el qual, alhora, havia estat designat hereu universal pel propi Nicolau de Pachs.¹⁰³

Mentre, el divendres, 1 de novembre del 1521, la seva vídua Anna de Torrella designà procurador al notari Pere Constantí per tal de rebre quantitats de moneda degudes per persones, col·legis o universitats i fer els oportuns albarans i àpoques, davant els testimonis de Joan Vicens, frare de l'Orde de la beata Maria del Carmel i de Joan Parets, bracer.¹⁰⁴

⁹⁶ Fragment de la coneguda codolada. CAMPANER Y FUERTES, A.: *Cronicón...*, p. 253.

⁹⁷ ARM, Prot. F-52, f. 69r-70r. ARM, Prot. F-52, s/f. El túmul familiar es trobava a la capella de Sant Simó i Sant Judes. LLABRÉS QUINTANA, G.: "Antigüedad de la familia de Pax en el Real Convento de S. Francisco de Asís", *BSAL*, III, 1889-1890, pp. 190-191.

⁹⁸ Escrit a la documentació com a Çamella o Çametlla.

⁹⁹ ARM, Prot. F-52, f. 69v. ARM, Prot. F-52, s/f.

¹⁰⁰ ARM, Prot. F-52, f. 70r.

¹⁰¹ El 20 de desembre del 1521, quan arribà a Alcúdia, tenia 18 anys. VENTAYOL SUAU, P.: *Historia...*, II, p. 131.

¹⁰² L'hereu universal designat en primera instància havia de ser Hug de Pachs i Berard, l'avi, que ja era mort. ARM, Prot. F-52, s/f.

¹⁰³ ARM, Prot. F-52, f. 69v.

¹⁰⁴ ARM, Prot. B-173, f. 87v-88r.

Així doncs, a finals de desembre d'aquell any, el nebot Pere de Pachs i Burgues esdevingué el nou alcaid del castell de Bellver, capità d'Alcúdia i carceller dels càrcers reials de Ciutat –tots tres oficis heretats–, amb la ratificació per part de l'emperador-rei Carles I.¹⁰⁵ El nebot, un cop arribat des de Ciutadella de Menorca –on es trobava refugiat–, i ja com a capità d'Alcúdia, fou el qui, després, comandà els homes d'armes la vila d'Alcúdia més tota la resta d'homes refugiats davant el setge agermanat.¹⁰⁶ De fet, el notari Antoni Ferrer –abans esmentat– s'havia desplaçat a la vila d'Alcúdia per tal assistir-lo.¹⁰⁷

Si en aquella anyada, la situació política, social i econòmica del Regne de Mallorca esdevenia granment incerta i complicada en plena revolta, se li sumà el patiment per una gran fretura de forment, per això, amb grans dificultats, fins i tot legals, a banda d'importar forment d'altres regnes, s'armaren una sèrie d'embarcacions per tal de confiscar els carregaments de forment de les diverses embarcacions que navegaven per les mars del regne, entre aquelles, una nau de Nicolau de Pachs.¹⁰⁸

Conclusió

Nicolau de Pachs i de Santjoan fou un donzell de Mallorca que, emmarcat dins l'estament militar i fent un paper secundari, intervingué i assistí en els afers i quefers del seu pare, i després, en els del seu germà. Exercí funcions militars de responsabilitat com a assistent i lloctinent d'aquells, fou mostassaf de la Ciutat de Mallorca i propietari d'embarcacions. Finalment, patint la mateixa dissort que altres cavallers i donzells, morí assassinat a mans dels agermanats junt amb el seu germà Pere de Pachs al castell de Bellver. Nicolau no deixà fills, almanco legítims, acabant així la seva herència en mans del seu nebot Pere de Pachs i Burgues.

105 ACA, Reial Cancelleria, Reg. 3904, f. 34v-35v.

106 VENTAYOL SUAÚ, P.: *Historia...*, I, p. 217.

107 ROTGER, M.: "El santuario de nuestra señora de la Victoria", *BSAL*, 6, 1895, p. 7.

108 MUT, V.: *Historia del...*, II, p. 395-396.

Documentació

Criteris de Transcripció:

Hem respectat l'ús gràfic de l'original, hem accentuat segons normativa actual, hem aplicat l'ús de majúscules i minúscules, hem regularitzat la puntuació, hem separat o ajuntat paraules segons normativa i hem introduït signes ortogràfics actuals.

- (...) Paraules, síl·labes o lletres il·legibles per deficiències en el document.

- () Paraules, síl·labes o lletres il·legibles per deficiències en el document, però que presumiblement es poden deduir pel context: dins el parèntesi figura allò que manca a l'original.

I

1513, maig, 29. Vila d'Alcúdia.

Nicolau de Pachs i de Santjoan, lloctinent de capità de la vila d'Alcúdia, mana als batlles de certes viles preparar els respectius homes d'armes en cas d'un possible atac turc per tal de socórrer Alcúdia.

AMA, 455, f/s. r.

De nós, en Nichollau de Pachs, donsell, loctinent del n(ostre) (pare) mosèn Ugo de Pachs, cavaller, criat del re(y) (nostre) senyor y, per se gran altesse, quapità delle vill(e) (de) Alcúdia.

Com nós per les congnozens sertes no(ves) (de) fustes dels turchs són en le coste de lle present (ciutat) (e) ylla de Mallorques, siau venguts personalment per le (custò)dia de lle dita vile de Alcúdia, e siau inform(ats) ja de lonch temps vosaltres honrats balles de Muro, La Pobla, Campenet, Selva, Incha, en cas e loch de necessitat, lo que Déu no permete, sou obliguats a sotvenir la present ville. Per co, per le autoritat de vostre ofici, e sots les penes en lo privilegi per lo qual sou tenguts a fer dit socors contengudes, vos manam que, cascuns en vostres viles, tengau apercebudes les gens de vostres viles per forma que si mester ere, lo que Déu no permete, siau phrontes, com de quiscun de vosaltres com a faels de se reyal mejestat se confia. Dade en Alcúdia, XXVIII° de maig, any M^oD^oXIII.

Prest, a la honor vostra,
Nicholau de Pachs.

II

1519, desembre, 16. [Ciutat de Mallorca],

Últim testament de Nicolau de Pachs i de Santjoan.

ARM, Prot. F-52, f. 69r-70r.

Die veneris XVI mensis decembris anno MDXVIII^o.

In Dei nomine amen. Cum statuit sit et c. Ego Nicholaus de Pachs domicellus de Maioricis sanus per dei gratiam mentem et sensu tamen corpore languens et c. Hoc meum fatio condo et ordino testamentum et c.

Et imprimis comendans animam meam in manus domini nostri Iesuxpristi et c. Eligo sepulturam in ecclesia Sancti Francisci in tumulo *dels Pachs* quam fieri volo ad notitiam meorum manumissorum.

Item eligo manumissores meos et c. magnificos Petrum de Pachs militem Michaellem de Pachs canonicum et dominam Annam uxorem meam quos rogo et c.

Ceterum volo et mando quod in die mee sepulture dicatur officium defunctorum et quam nemo parentum meorum et amicorum deferat vestes lugubres sive *dol* mise illa die.

De inde volo que morte mea secuta dicantur seu selebrentur ille misse dicte vulgo *de Sent Amador, de la sirvente, de mossèn Negrell y de las sinch plagas*.

Post modum vero volo dispono atque unam quam amore Dei dentur operi beate Marie del Carme quinque libras.

Item lego operi Sancti Nicholai presentis Civitatis (alias) quinque libras.

Preterea lego Hospitali Generali amore Dei alias quinque libras.

Item lego cuilibet Monasterio tam fratrem quam monialium presentis Civitatis et non extra muros singulas duas libras monete Maioricarum.

De inde lego magnifico Michaeli de Pachs canonico jermano meo quingentas libras monete Maioricarum de vita sua tantum et post sui obitum revertantur heredi meo infrascripto.

Preterea lego dicte magnifice Anne uxori mee tam pro solutione et restitutione dotis sive augmenti partis camere et alias ducentas libras monete Maioricarum censuales et rendales quam rogo ut caetus possum set de predictis CC ll. contenta et satisfacta.

Solutis autem et Completis et c.

In omnibus autem bonis meis presentibus et futuris mei quomodolibet competentibus et c. instituo mei heredem universalem magnificum Petrum de Pachs iermanum meum ad suas voluntates.

Hec est autem ultima voluntas mea quam laudo et c. que si non valet et c.

Revocans cassans omnia et singula alia testamenta et c.

Testes vocati et rogati fuerunt venerabiles Iacobus Carles presbiter Guillelmus Caldentey phisicus Damianus Carbó sirugianus Alvaronus Torrella domicellus Didacus de Matienso Matheus Roger clericus et Bernardinus Valls alumpni dicti Petri de Pachs.

Et die sabbati XXXI mensis augusti anno MDXXI in sancte et regni rente magnifica domina Burguessa de Pachs nomine curatorio filiorum suorum predictum testamentum fuit publicatum per me Iohannem Camella notarium nomine discreti Antoni Ferrer (...) et hoc in presentia discretorum Iacobi Romagera Michaelis Cervià et Bartholomei Çamella notariorum testium ad hoc vocatorum et assumptorum et c.

Et die eadem sabbati XXXI predictorum mensis et anni predicta magnifica domina Burguessa de Pachs nomine curatorio predictorum filiorum suorum heredes et succesores magnifici quondam Petri de Pachs heredis dicti magnifici Nicholai de Pachs quondam ad petendo hereditatem dicti Nicolai illanc et acceptatur omnibus illis modis et formis et iurium solemnitatibus quibus potest et cum beneficio inventarii ab inde sanam fiendi in presentia discretorum Iacobi Romagera et Michaelis Servià et Bartholomei Çamella notariorum testium ad hec vocatorum et assumptorum.

III

1521, juny, 18. [Ciutat de Mallorca],

Nicolau de Pachs i de Santjoan constitueix procurador seu al notari Bartomeu Bramona, davant els cònsols de la mar de Mallorca, per certa disputa haguda amb el mercader Pere Nadal.

ARM, Prot. F. 54, f. 70v-71r.

Die martis XVIII mensis iunni anno MDXXI.

Ego Nicolaus de Pachs domicellus de Maioricis gratis et c. fatio constituo et ordino procuratorem meum certum et c. vos discretum Bartholomeum Bramona notarium presentem et c. videlicet ad ducendum tractandum et fine debito terminandum quandam litem seu controversiam que vertitur seu verti speratur inter me ex una et honorabile Petrum Nadal mercatorem ex alia partibus coram magnificis consulibus maris seu coram quovis iudice cum libera et generali et c. promi et c. habere ratum gratum et c. sub pena ec. supraquibus et c. obli et c. ren. et c. fiat large et c.

Testes Anthonius Miró et Miquael Julià apotecharius.

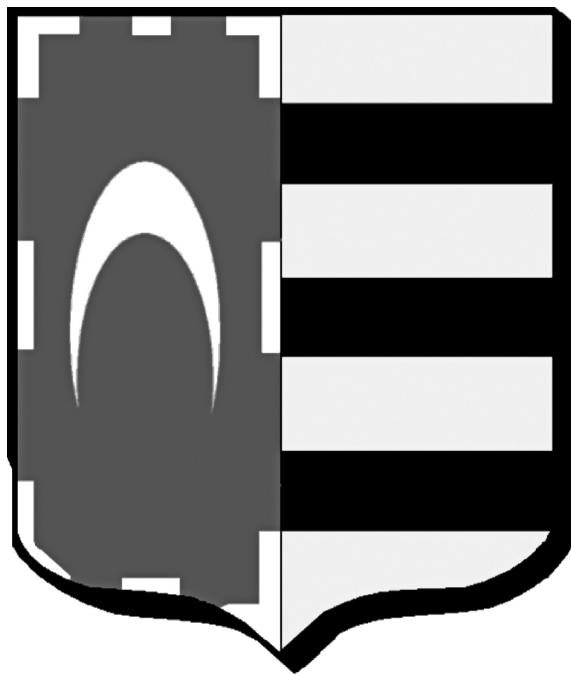

Fig. 1 Armes de Nicolau de Pachs i de Santjoan

